

Уилям Харди Макнийл

ВЪЗХОДЪТ НА ЗАПАДА

История на човешкото общество

Том 2

София, 2023

*Опитвам се да разбера, а ако мога – и да оправдая,
отношението на човека към себеподобните си.*

Тази книга е посветена
на научната общност
на Чикагския университет
в периода
от 1933 до 1963 г.

WILLIAM HARDY McNEILL

THE RISE OF THE WEST

A History of the Human Community

Licensed by The University of Chicago Press, Chicago, Illinois, U.S.A.

© 1963, 1991 by The University of Chicago. All rights reserved. Bulgarian edition published by arrangement with Livia Stoia Literary Agency

„Катехон“ е импринт на издателство „Изток-Запад“.

© Издателство „Изток-Запад“, 2023

Всички права на български език запазени. Нито една част от тази книга не може да бъде възпроизвеждана или предавана под каквато и да е форма и по какъвто и да било начин без изричното съгласие на издателство „Изток-Запад“.

© Галина Лозанова, превод, 2023

© Деница Трифонова, оформление на корицата, 2023

ISBN 978-619-01-1148-1

УИЛЯМ МАКНИЙЛ

ВЪЗХОДЪТ НА ЗАПАДА

ИСТОРИЯ НА ЧОВЕШКОТО ОБЩЕСТВО

ТОМ 2

Превод от английски

Галина Лозанова

КАТЕХОИ

КАТЕХОНИ

Водещ редактор
проф. Иво Христов

№1	Клаус Шваб	<i>Капитализъм на заинтересованите</i>
№2	Николай Вавилов	<i>Некоронованите крале на червен Китай</i>
№3	Иво Христов	<i>Не пожелахте да чуете</i>
№4	Джоузеф Плъмър	<i>Тайните структури на властта</i>
№5	Димитър Събев	<i>Маркетинг, потребление и икономически растеж</i>
№6	Андрей Фурсов	<i>Водораздел</i>
№7	Уан Иуей	<i>Глобализация по китайски</i>
№8	Александър Дугин	<i>Четвъртият път</i>
№9	Едуард Грифин	<i>Създанието от Джекил Айлънд</i>
№10	Д-р Анна Лембке	<i>Допаминов свят</i>
№11	Алексей Вандам	<i>Геополитика и геостратегия</i>
№12	Норберт Херинг	<i>Финалната игра на капитализма</i>
№13	Даниел Естулин	<i>Институтът „Тависток“</i>
№14	Имануел Уолърстийн	<i>Исторически капитализъм</i>
№15	Съст. Улрих Мис	<i>Великото зануляване</i>
№16	Андрей Фурсов	<i>Оргазмът на богомолката</i>
№17	Съст. Давид Енгелс	<i>Обновлението на Европа</i>
№18	Уилям Х. Макнийл	<i>Възходът на Запада, том 1 и 2</i>
№19	Ханс-Йоахим Маац	<i>Общество на страха</i>
№20	Каръл Куигли	<i>Англо-американският управляващ елит</i>
№21	Игор Шнуренко	<i>Демонът отговор</i>
№22	Робърт Ф. Кенеди-мл.	<i>Истинският Антъни Фаучи</i>

Съдържание

ВТОРА ЧАСТ ЕВРАЗИЙСКИ КУЛТУРЕН БАЛАНС 500 г.ПР.ХР.–1500 г.

IX глава

Възраждане на Близкия изток, 600–1000 г.	13
А. Увод	13
Б. Мюсюлманският свят до 1000 г.	17
В. Християнският свят	40
Г. Индия	58
Д. Китай и Далечният изток.....	64
Е. Външните покрайнини на цивилизования свят	85

| 5

X глава

Степните завоеватели и европейският Далечен запад, 1000–1500 г. .	89
А. Увод	89
Б. Инфилтрация и завоевания на степните народи.....	91
В. Реакция на ислямския свят на натиска от степите.....	102
1. Политическа и социална реакция	102
2. Промени в културата	109
Г. Индийци, християни и евреи под мюсюлманска власт	117
1. В центъра на мюсюлманския свят	117
2. Индия	119
3. Православният християнски свят.....	122
Д. Далечният изток	135
1. Китай	135
2. Пограничните райони на Китай.....	147

Е. Далечният запад	151
1. Увод	151
2. Борба за политически ред	153
3. Експанзия на Западна Европа.....	159
4. Културен подем: Късно средновековие.....	162
5. Уникалният характер на западноевропейската цивилизация.....	174
Ж. Покрайнините на ойкумената	176

ТРЕТА ЧАСТ
ЕПОХА НА ГОСПОДСТВОТО НА ЗАПАДА
ОТ 1500 Г. ДО НАШИ ДНИ

Въведение	183
-----------------	-----

XI глава

Предизвикателството на Далечния запад към света, 1500–1700 г. ... 187

6 А. Великите географски открития и тяхното световно значение	187
Б. Промененият облик на Европа в периода 1500–1650 г.	197
1. Политика	197
2. Икономика.....	202
3. Култура.....	205
В. От двете страни на Европа: Америка и Русия, 1500–1650 г.	221
1. Северна и Южна Америка.....	221
2. Русия.....	227
Г. Промяна в световния баланс, 1500–1700 г.	234
1. Мюсюлманският свят	234
Иберийският кръстоносен поход и отговорът на мюсюлманите	237
Подемът на Русия и неговите последиствия за исляма	241
Конфликтът между сунити и шиити и неговите последиствия за исляма.....	243
2. Потиснатите религиозни общности в мюсюлманския свят.....	259
Индуистка Индия и будистка Югоизточна Азия.....	259
Християните под мюсюлманска власт	264
Евреите в териториите на исляма	266

3. Далечният изток.....	267
Китай.....	267
Япония.....	273
Тибет, Монголия и степите на Централна Азия.....	278
4. Африка.....	279
Д. Заключение.....	281

ХІІ глава

Нестабилният световен баланс в периода 1700–1850 г. 283

А. Увод.....	283
Б. Старият ред в Европа, 1650–1789 г.	284
1. Експанзията на Европа към нови територии.....	287
Усвояване на нови земи, търговия и международно съперничество...	288
Плантации и съзнателно преобразуване на икономиката на тропичните и субтропичните райони.....	290
Разпространение на европейските заселници.....	292
2. Включване на Америка и Русия в сферата на европейската култура...	296
Испанска Америка.....	297
Бразилия и Северна Америка.....	299
Русия.....	303
3. Компромиси на Стария ред в центъра на Европа.....	309
Политически и социални компромиси.....	310
Интелектуални компромиси.....	319
Компромиси в изкуството.....	325
Елементи на нестабилност в Стария ред.....	328
В. Застой в мюсюлманския свят, 1700–1850 г.	331
1. Реформи в Османската империя и въстания на християните.....	334
2. Иран и Туркестан.....	339
3. Разпадане на империята на Моголите в Индия.....	341
4. Ислямът в Африка и Югоизточна Азия.....	344
Г. Индуисти и будисти в Азия през 1700–1850 г.	345
Д. Приближаване на кризата в Далечния изток, 1700–1850 г.	350
1. Китай.....	350
2. Япония.....	359
Е. Отстъпление на варварството, 1700–1850 г.	365

ХІІІ глава

Възходът на Запада: космополитизъм в световен мащаб, 1850–1950 г. 369

А. Увод	369
Б. Западният скок, 1789–1917 г.	373
1. Териториално разширение	373
2. Индустриализация.....	375
Първа, или британска фаза.....	375
Втора, или германска и американска фаза	381
3. Демократичната революция	389
4. Художествени и интелектуални аспекти	399
В. Незападният свят, 1850–1950 г.	412
1. Промени във формата и стила на ойкумената	414
2. Мюсюлманският свят	424
3. Индуистка Индия	427
4. Китай	433
5. Япония	439
6. Други части на света	446
Заклучение	449
А. Политически мащаби.....	449
Б. Обхват на политиката	451
В. Дилемите на властта.....	455
Бележки.....	465
Азбучен показалец.....	479
За автора	491

Карти

Разпространение на исляма до 750 г.	23
Антични и средновековни системи на търговия до 1000 г.	51
Монголската експанзия до 1300 г.	97
Мюсюлманската срещу европейската експанзия, 1000–1700 г.	196
Експанзията на Европа, 1500–1850 г.	287

Схеми

Ислям	20
Споразумението на Абасидите	31
Индия и ислямът до 1000 г.	63
Структура на обществото при династията Тан	70
Структура на Османската империя	108
Упадъкът на Византия	125
Промяна на равновесието в китайското общество	140
Европейският Далечен запад през Средните векове	156–157
Политиката в западния християнски свят	159
Християнският светоглед	164–165
Демографски последици от промяната в моделите на комуникация	190–191
Културата на Европа, 1000–1700 г.	214–215
Семейни модели и смесване на расите	224
Разцепление между сунити и шиити в исляма	244
Възраждане на индуизма	262
Китай при управлението на Манджурската династия	270
Япония през 1500–1650 г.	277
Алтернативно развитие на граничните райони	294
Русия при Петър Велики	305
Старият ред на теория и на практика	313
Интелектуални предизвикателства пред Стария ред	325
Разпадане на Османската империя	337
Светогледът на индийците около 1850 г.	349
Възходът на Запада	370
Индустриалната революция	388
Противоречивият характер на Френската революция	390
„Свиване“ на света	416–417
Демокрация и комунизъм	422
Посланието на Ганди	433

Промяна в съотношението на политическите сили, 1918–1950 г.	452
Власт и общество след 1917 г.	454
Теория и практика на съвременната диктатура	458

Илюстрации

10	Възходът на Запада. Том 2 • Уилям Х. Макниъл		
		Ранна джамия	24
		Ирландско евангелие	56
		Индуистки храмове	60
		Китайски бодхисатва	74
		Великолепие и елегантност на имперски Китай	79
		Купол на джамия в Кайро	116
		Танцуващият Шива	123
		Византийски воители	127
		Исус Христос: Нашият Господ и Спасител	134
		Китайски мъдреци	144–145
		Светата католическа църква	163
		Фламандски бюргер	173
		Португалци в Япония	193
		Ренесанс и Реформация	206–207
		Нови висоти и дълбини	216–217
		Два изгледа към храма „Св. Василий Блажени“ в Москва	232
		Ислямът през XVII век	250–251
		Персийска джамия и медресе	253
		Персийски килим и индийски прозорец	256–257
		Висшите и нисшите класи при Стария ред	316–317
		Благородна дама от XVIII век	357
		Три японски картини	366
		Европейският Нов ред	400
		Гняв и несигурност през XX век	401
		Вечната жена	413
		Краят и началото	461

Втора част

**Евразийски културен баланс
500 г.пр.Хр.–1500 г.**

IX глава

Възраждане на Близкия изток, 600–1000 г.

А. Увод

В течение на седем века Близкият изток е поделен между Рим и Персия – разделителната линия минава по Сирийската пустиня и горното течение на Ефрат. Тази граница се оказва забележително устойчива. Въпреки многобройните войни тя не се променя от 64 г. пр. Хр., когато Помпей засилва контрола на Рим над Палестина, Сирия и Анатолия, до 636 г., когато Халид ибн ал Уалид разгромява византийската армия в битката при Ярмук и римската граница се отдръпва в Анатолия. Малко след това арабите превземат Месопотамия (641 г.), влизат в Египет (642 г.) и през 651 г. завладяват Иран и окончателно премахват династията на Сасанидите.

Бързината, с която се осъществяват тези завоевания, е забележителна, но още по-впечатляващо е настъпилото впоследствие трайно разместване на културните граници и народите. Близкият изток, където се заражда първата в света цивилизация, а по-късно е злят от елинистичната вълна и е разделен в политическо отношение между Иран и Рим, отново е обединен. В новите политически рамки скоро се формира специфичен мюсюлмански културен синкретизъм, включващ елементи от всички цивилизации, които в течение на хиляда години са се срещали и смесвали на този кръстопът на ойкумената. В новата ислямска империя се обособяват регионални варианти, особено когато към нея са присъединени отдалечени райони като Испания (ок. 711 г.) и индийската провинция Синд (ок. 715 г.). Но на цялата територия доминират един език и една вяра. Поради водещата роля на религията в този необикновен културен синтез резултатът най-точно може да се определи като „ислямска“ цивилизация.

Не може да се каже обаче, че с възстановяването на политическото и културното единство на Близкия изток той си връща старото превъзходство над останалите цивилизации. Ислямската култура и общество не притежават толкова явни предимства, че да принудят или убедят наследниците на други културни традиции да приспособят своя начин на живот към мюсюлманския

модел. Преди 1000-ната г. в ислямския свят не се забелязва нищо, наподобяващо смесването на елементи от отдалечени в географско отношение култури, предизвикало например появата на гандхарския художествен стил или китайския вариант на будизма. Отделни индивиди и общности или приемат исляма, или изцяло го отхвърлят. Няма половинчато решение, нито възможност да се заимстват избрани елементи от ислямската традиция и да се приспособят към местните култури. Причината за това очевидно е централното и основополагащо място, което се отрежда на официалната религия не само в ислямската, но и в съседните цивилизации на християнството и индуизма. Цивилизации, изградени на основата на религии с развита доктрина, изискват спазването на принципа за ортодоксалност, а това означава приемане на един-единствен културен модел и отхвърляне на всички останали като еретични или водещи до ерес¹.

Централното място, което заема религията в живота на Европа, Близкия изток и Индия през първите векове на мюсюлманската ера, придава на взаимоотношенията между тези три големи цивилизации известна непримиримост. При наличието на строга религиозна догма даже продължителните и близки търговски и военни контакти между представителите на трите вери оказват слабо влияние върху културните им предпочитания. Намирайки се в много по-тесен контакт, отколкото преди или след това, цивилизованите общества на Евразия живеят в културна изолация и всяко от тях е убедено, че „неверниците“ не могат да предложат нищо стойностно на последователите на „истинската вяра“. Едва след 1000-ната г. в цивилизования свят отново започва да се осъществява по-свободен културен обмен.

От друга страна, в Далечния изток се запазват относително либерални и не толкова догматични културни традиции. При династията Тан (618–907 г.) Китай изживява може би най-големия си и всестранен културен разцвет през цялата си дълга история. Именно тогава будизмът се приспособява към китайската действителност, а последователите на традиционните школи на даоизма и конфуцианството частично преосмислят и реформират своите учения в светлината на будистките идеи и практики. Друг стимул идва откъм степните народи, които вече са излезли от етапа на примитивното варварство и благодарение на удобното си географско положение пренасят в Китай елементи от предислямската иранска култура. Китайското изкуство и литература процъфтяват под въздействието на тези стимули, а китайското влияние

¹ Разбира се, индуизмът не е толкова догматичен и е значително по-толерантен от християнството и исляма. Въпреки това нетърпимостта на исляма, който принципно оценява всички индийски религии като „идолопоклонничество“, реално успява да изолира индуската от ислямската цивилизация, поне до XI век, когато мюсюлманското политическо господство се разпространява и върху земите отвъд р. Инд. – Б.а. (Всички бележки под линия, освен изрично посочените, са на автора.)

в Корея, Япония, Юннан, Тибет и прилежащите части на степите се засилва още повече.

Разцветът на Китай при управлението на династията Тан в много отношения напомня културния подем в Индия при династията Гупта. Но за разлика от индийската култура при Гупта, културата при династията Тан не оказва същото влияние извън границите на Китай. Основната причина за това е, че догматичните и ясно формулирани религии на Западна Азия поставят почти непреодолима психологическа преграда за популяризирането на китайския начин на живот в западна посока. Втората причина е намаляването на трафика по Пътя на коприната, след като Византия започва да произвежда достатъчно коприна, за да задоволи средиземноморския пазар¹. Въпреки това търговските и военните контакти между Китай и Западна Азия се запазват и религиозните предразсъдъци не пречат на разпространението на някои китайски производствени тайни, например изкуството за изработването на хартия, което стига до арабите чрез военнопленници, заловени в Централна Азия (през 751 г.).

И така, строго погледнато, ислямът не успява да разруши четириполусното културно равновесие в Евразия, въпреки че рязко очертава границите между неговите компоненти и увеличава относителната тежест на Близкия изток. Първите арабски завоевания всъщност възстановяват много древни културни демаркационни линии^{II} и правят равновесието в ойкумената коренно различно и ново, като в същото време се запазват и вече съществуващите форми. Точно това би могло да се очаква от възраждащия се Близък изток.

През първите векове на мюсюлманската ера в културната карта на Евразия настъпва още една голяма промяна. Вековните процеси на експанзия на цивилизацията излизат извън рамките на тесния пояс на цивилизованите общества, които в началото на периода се простират – с незначителни разклонения – през цялата територия на Евразия от Атлантическия до Тихия океан. На юг Мухаммад за пръв път успява да превърне Арабския полуостров в неразделна част от цивилизования свят. Освен това държавите на чернокожите в Западен Судан, мюсюлманските общности по източноафриканското крайбрежие и новите или придобилите нови възможности за развитие държави в Кашмир, Тибет, Бирма и Юннан разширяват зоната на цивилизованите или полуцивилизовани общества и запълват почти всички пролуки, които преди

¹ Копринените пашкули са пренесени тайно във Византия от Китай между 552 и 554 г. и до края на века производството на коприна вече е добре развито на византийска територия.

^{II} С изключение на Анатолия, която някога е била владение на Персия, а сега влиза в сферата на влияние на Византия (често само формално), първият взрив на мюсюлманската експанзия остава в границите на териториите, които някога са принадлежали на древните империи Персия и Картаген. Полузабравената неприязън към елинизма, който някога се е наложил над по-старите култури в тези региони, несъмнено и улеснява, и определя границите на мюсюлманското завоевание.

са изпълнявали ролята на буфер между основните цивилизации на Евразия. Но с изключение на Арабия и Тибет, където се появяват мощни, но кратко-трайни империи, всички тези нови държави на южния край на ойкумената, заедно с някои от старите – Етиопия, Нубия и индуистките държави в Юго-източна Азия, имат второстепенно значение за световния културен баланс.

В степите и покритите с гъсти гори територии на север обаче проникването на цивилизацията има по-съществено, а в дългосрочен план – дори революционно значение. Степите отдавна са най-големият източник на воинствени варварски племена и от XVIII век пр.Хр. цивилизованите общества неведнъж са изпитвали силата на техните нападения. Условията на номадския начин на живот не позволяват да се създаде стабилно политическо единство и икономическа диференциация, необходими за преминаването към цивилизован начин на живот. Ситуацията остава непроменена и след 600 г., но условията все пак съществено са се променили и влиянието на цивилизацията върху степните народи е много по-голямо отпреди. Навсякъде в степите се формират относително големи и стабилни племенни съюзи, например на авари, прабългари, хазари и уйгури. Съчетавайки набези за плячка, събиране на данъци и мирна търговия, тези народи придобиват все повече стоки от цивилизовани страни. От една страна, това спомага за укрепването на самите съюзи, тъй като вождовете имат възможност да си осигурят лоялността на своите съратници с щедри дарове, а от друга, допринася за запознаването с богатата на цивилизацията на все по-широки слоеве от номадските общества¹.

Търговията създава условия за проникването и на други, нематериални аспекти на цивилизования живот. В частност степните народи влизат в досег с чужди религиозни идеи и институции, което може да доведе до приемането на нова вяра, но тя рядко е религията на най-близките цивилизовани съседи, тъй като това крие опасност от загуба на собствената им духовна независимост. Така хазарите приемат юдаизма, а уйгурите стават манихеи^{II}, запазвайки своята обособеност от съседните цивилизовани общности, като същевременно получават предимствата на цивилизованата религия, т.е. писмена култура и политическа легитимност, които допълват и дори започват да доминират в традиционния племенен начин на живот.

В европейския Далечен запад няма степи, които да отделят северните гори от цивилизованите и полуцивилизовани селски райони на юг от Дунав и западно от Рейн. Но по воинственост племената от европейските гори не отстъпват на източните степни народи; и двете групи са си отвоювали място в покрайнините на цивилизования свят в рамките на един и същ процес.

¹ Наемническата служба в армиите на цивилизованите страни е вторият и често много важен канал за разпространение на подобни знания.

^{II} Религията на Мухаммад е подобна, макар и по-успешна и оригинална адаптация на религията на цивилизования свят към местните условия.